

Опубліковано: Феномен української інтелігенції в контексті глобальних трансформацій (до 95-річчя заснування Донецького технічного університету): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Красноармійськ, ДонТУ, 17-18 березня 2016 року) / Вст. сл. проф. Кашуба М. В., відп. ред. проф. Нікульчев М. О. – Красноармійськ : ДВНЗ «ДонНТУ», 2016. – С. 174-179. – 0,4 др. а.

Ірина Магрицька

к. філол. н., доцент кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ І ВІЙНА НА ДОНБАСІ

Г. Касьянов, досліджуючи феномен української інтелігенції XIX-XX ст., називає інакомислення, незгоду з політикою абсолютизму, «опозиційність» до правлячого режиму головними ідентифікаційними ознаками цієї верстви суспільства [1]. Класична модель інтелігенції завжди будувалася на моральному, етичному началі в життєдіяльності особистості за умови її підвищеного, порівняно з загалом, рівня громадянськості, патріотизму і людяності. Інтелігент – це втілення громадської совісті, це завжди небайдужість і просвітництво мас, шляхетність борця з несправедливістю і самопожертва в ім'я нації та держави.

Взірцем морального спротиву ідеології радянського шовінізму, офіційно іменованого інтернаціоналізмом, був рух шістдесятництва. «Українські буржуазні націоналісти» (так їх затаврувала тодішня влада) – а серед них були прогресивні вчені, письменники, художники, педагоги – стали в обороні честі й гідності свого народу, в обороні рідного слова та культури. Так, шістдесятники були мовними та культурними українськими націоналістами, бо постали на захист свого (шовінізм же – це вбивство чужого).

Цей рух був історично вмотивованим, адже, як зауважує Х. Потапенко, війна з мовою і в Російській імперії, і в СРСР була чи не найзапеклішою; саме шовінізм правителів Російської імперії та СРСР щодо української мови став наріжним каменем розвитку українського мовного націоналізму. Основним же інструментом знищення України було не лише знищення національної мови, а й творення ідеї так званої «спільної історії». Історію, як відомо, можна сфабрикувати, а от мову потрібно було

просто вбити або вбити людей, які нею розмовляли. Голодомор 1932-1933 рр., на думку вченої, – це теж мовний геноцид [2].

До речі, ідею мовного, ширше – культурного націоналізму в голови поневолених імперіями народів заклав ніхто інший, як німецький філософ XVIII ст. Й. Гердер своїми працями «Мова і національна індивідуальність», «Про походження мови», «Ідеї до філософії людства». Учений доводив, що знищення мови як головної дефінітивної ознаки народу призводить до зникнення самого народу.

Сучасні ж філософи констатують переродження української інтелігенції в наші дні [3, с. 339], її безсилість і напівпаралітичний ментальний стан [4, с. 13]. І. Лосєв подає дошкульну класифікаційну характеристику інтелігентів сьогодення: частина з них «злилася в екстазі» з антиукраїнською владою; частина, намагаючись вберегти рештки гідності, прагне потроху з нею співпрацювати; інші «шукають взаєморозуміння»; а дехто щосили доводить новому начальству свою лояльність і непричетність до будь-чого українського, водночас доносячи на своїх колег [5].

Партія регіонів, за словами І. Лосєва, стала своєрідним рентгеном для нашої інтелектуальної еліти. А добровільна участь її представників у «Громадській гуманітарній раді», яку очолив президент Янукович і яка своєю участю легітимізувала підписання смертного вироку українській мові (йдеться про антиукраїнський закон Ківалова-Колесніченка), дала підстави вченому підсумувати: ці «драчі й драчеподібні інтелігенти» зовсім не українські, а малоросійські; вони належать до особливої касти тих, хто завжди готовий лизнути пантофлю влади, випрошуючи собі почесні звання, ордени, премії, квартири, дачі, машини, закордонні відрядження тощо; це віртуози подачок і холуйства, які можуть викласти народові не мистецтво захисту своїх прав, а лише мистецтво пристосуванства.

На нашу думку, витоки такої ганебної поведінки нашої інтелігенції слід шукати в постколоніальному і постгеноцидному (див. [6]) стані самого українського суспільства, а внаслідок цього – і в бракові в Україні національної еліти.

За спостереженнями Дж. Мейса, «сталінська політика соціологічно запаленої землі до певної міри знищила Україну як таку, в сенсі, що вона зробила кардинальний розрив у процесі нормального розвитку українського народу, і це призвело до унікальної ситуації – якщо розвал комунізму міг у таких країнах, як Польща, Чехія, Угорщина тощо призвести до реставрації втраченої незалежності передіснуючих

народів, то в Україні, поза межами західних областей, українська нація в сенсі людської спільноти, яка має консенсус щодо власної ідентичності, власної історії, культурних цінностей, у певному розумінні залишилася просто національною меншиною у власній країні. Іншими словами: народ і країна були такі засмикані, такі залякані, що коли Україна виборола незалежність, у народу не було чітко визначеної спільної думки щодо власного майбутнього» [6, с. 63].

Трагедія незалежної України в тому, що в ній, за відсутності національної еліти, домінує еліта територіальна – зі звичками традиційної номенклатури (думай одне, кажи друге і зроби третє) і з повною відсутністю національних цінностей і державницьких орієнтирів.

Луганщиною від 1991 року керувала або пострадянська, або відверто проросійська еліта, й обидві вони тяжіли до Москви як політичного центру, а зовсім не до Києва. Сумлінно й завзято виконуючи при цьому всі настанови кремлівської влади в поширенні «русского міра» і звуженні «українського світу», в консервації «совка» на території області, що й призвело в кінцевому рахунку до гуманітарної ситуації, яка стала сприятливим тлом для російської агресії 2014 року, здійсненої в ім'я захисту прав «русскоязычних соотечественників» – передусім прав на мову, культуру, «правдиву історію».

Територіальну, або містечкову політичну еліту в Луганській області в гуманітарній сфері обслуговувала така ж територіальна, а не національна, інтелігенція (з нечисленними винятками в її середовищі, які посутньо не міняли загальної картини) – учені, журналісти, культурні діячі, педагоги тощо.

Інтелектуальна частина інтелігенції творила містечкові (сепаратистські за своєю суттю) міфологеми про «народ Донбасу» як окремий субетнос, що годує всю Україну, і його кардинальну відмінність в етнічному й ментальному плані від решти українських громадян; про те, що Луганщина – суцільно російськомовний і російськокультурний край; про те, що тут своя історія, відмінна від «фашистсько-бандерівської». Ці міфологеми, що цілком кореспондувалися з ідеологією «русского міра», напрочуд активно пропагувалися у місцевих ЗМІ і втілювалися у навчально-виховній роботі освітніх і культурних закладів.

Деякі місцеві вчені й літератори старшої формації у своїй українофобській справі вийшли навіть на загальноукраїнський рівень – як, наприклад, автори пасквілів

на знакових постатей української національної культури «Тарас Шевченко – крестный отец украинского национализма» и «Украинка против Украины». А інші гострі на язик молоді літератори, принижуючи й висміюючи в телеефірі українську мову, образно порівняли літеру «І» (якої, як відомо, нема в мові російській) з... фалосом.

Ніхто з інтелігентів не сказав свого гнівного слова, коли ще на зорі незалежності місцева влада закрила досить популярні серед луганців за часів перебудови українськомовні обласні газети «Молодогвардієць» і «Прапор перемоги», а згодом припинила ввіз на територію області та продаж українськомовної періодики з Києва і Львова. І коли шпальти російськомовної регіональної преси зарясніли антиукраїнською пропагандою на кшталт геббельсівської, а полиці місцевих книгарень заповнилися працями О. Бузини та А. Дугіна.

Не було чути протестного голосу луганських інтелігентів і коли влада під надуманим приводом «оптимізації» закривала поодинокі українські школи, а українські класи об'єднувала з російськими і переводила на російську мову викладання, і коли батьки тих дітей голодували, вимагаючи від тієї влади захистити мовні права їхніх дітей. І коли офіційна (значно завищена!) кількість класів, у яких діти здобували освіту державною мовою, досягла найменшого в Україні рівня – 12%, а дитячих садків з українською мовою фактично не стало зовсім.

«Не помітила» місцева інтелігенція й того, як Луганська міська рада спочатку законодавчо закріпила російську транслітерацію в назвах вулиць (*Советская, Лесі Українки, Коцюбинського, 30-летія Перемоги*), а потім взагалі вилучила українську мову з табличок на позначення вулиць (які стали виглядати так: «ул. *Советская* – *Sovetskaya Str.*»). І як Луганськ, з ініціативи голови Луганської облради В. Голенка, у 2011 році ледве не став Ворошиловградом.

Повз критичну увагу найосвіченіших луганців пройшло й відкриття з ініціативи запеклого українофоба від міської ради А. Клінчаєва «Пам'ятника жителям Луганщини, павшим от рук карателів-націоналістів из ОУН-УПА» в самісінькому центрі Луганська, на якому був присутній сам «куратор» від російської Держдуми К. Затулін; і люб'язний дарунок луганським 5-класникам у кількості 8000 примірників від російського посла в Україні Віктора Черномирдіна підручника «Страноведение. Россия. Путешествие по Руси и России во времени, пространстве и языке». І

перетворення «Зали українки» на «Русский центр» в обласній науковій бібліотеці імені Горького – для пропаганди ідей сусідньої держави-імперії.

Не було реакції з боку інтелігентів і на прояви агресивної українофобії з боку таких місцевих депутатів-«регіоналів», як І. Зайцева (що вимагала робити доповіді в обласній раді виключно «регіональною» – російською мовою), Р. Мірошник (який назвав дітей, що навчаються українською мовою, «недорасою»), В. Філіппов (який зокрема запропонував використати виділені Міністерством культури для шкіл області 1 млн. грн. не на придбання українських народних інструментів, а на закупівлю піаніно та баянів – на тій підставі, що особисто йому (він за сумісництвом був ще й ректором Луганського інституту культури і мистецтв) невідомі навіть назви тих українських інструментів, які рекомендувало міністерство; ця пропозиція Філіппова була одностайно схвалена депутатами облради і втілена).

Не помітили луганські інтелігенти й багаторічних вимог парафіян конфесій УПЦ КП і УГКЦ до депутатів міськради виділити землю під будівництво їхніх храмів, натомість кількість церков Московського патріархату за роки незалежності зростає багатократно, завдяки симпатіям влади. І явно пропагандистського візиту російського патріарха Кірілла (Гундяєва) в Луганськ у 2011 році, під час якого він прославляв «народ Донбасу», що «ревно оберігає православну віру», і запрошував його будувати спільне з Росією «отечество».

Нікого з представників луганської інтелігенції не обурило презентація у грудні 2011 року книги Володимира Корнілова (директора української філії затулінського Інституту країн СНД, члена ради ВГО «Російськомовна Україна», експерта медведчуківського громадського руху «Український вибір») про Донецько-Криворізьку республіку – підручника з дезінтеграції, розколу України.

Очевидно, малозначущими об'єктами для критики місцевих інтелігентів виявилися й такі факти, як створення виконавцями російського блатняка – групою «Лесоповал» – гімну Луганщини; як зменшення в останні роки сегменту державної мови в офіційній сфері обласного центру майже до нуля; як систематичне вивезення луганських учителів на курси підвищення кваліфікації до Росії – з відповідним «озброєнням» їх там методикою виховання «русского патриота»; як систематичне застосування владою адмінресурсу для провокування політичного протистояння зі своїми «не-донбаськими» опонентами, вивезення держбюджетників і тітушок у

«потрібні» місця; як створення російсько-донбаського проекту «Еврорегион Донбасс»; як проведення керівництвом області сепаратистських форумів у Сіверськодонецьку (2004, 2008) і Луганську (2013) – передвісників «русской весны»-2014 тощо.

Якби Луганщина сьогодні мала б достатньо представників національної інтелігенції, то ми неодмінно чули б їх голос як реакцію на всі ці неподобства, мали б змогу читати не лише наукові статті своїх колег – викладачів університетів (зізнайтесь собі, що ці статті читає, як правило, вузьке коло фахівців), а й публіцистику, яка покликана змінювати світ на краще. (Деякі публіцистичні статті автора як рефлексії на політичні події в Луганську можна знайти на сайті «Радіо Свобода» [7]). А поки що нам відома лише одна достойна наукова відповідь наших колег-гуманітаріїв Р. Міняйла і В. Сабадухи землякам-українофобам К. Дерев'янку, Г. Боброву і М. Грекову [8].

А от якби ми серед земляків – свідків описаних вище фактів – мали своїх національних інтелектуалів, то, напевно, мали б від них і завчасне передбачення того, що відбувається на Донбасі сьогодні. Як фінський інтелектуал Карл Маннергейм передбачив війну з Росією за 18 років до її початку (і розпочав будувати свою славнозвісну лінію захисту ще у 1921 році). А наш український інтелектуал Павло Штепа передбачив військовий напад Росії на Україну за 34 роки!

До сьогодні в середовищі луганських інтелігентів ми мали велику когорту людей з антидержавницьким світоглядом, носіїв ідеології «руського міра», «п'яту колону», причому саме таких ми бачили серед керівників навчальних й культурних закладів, у журналістських колах; вони співпрацювали з владою і допомагали їй боротися з Україною на Донбасі. Друга за чисельністю група – це інтелігенти з ліберальним способом мислення, люди безідейні, мовчазні і байдужі спостерігачі, для яких на першому місці – індивідуальна свобода й особистий комфорт (передусім – мовний); найспритніші з них уміло співпрацюють з грантодавцями (але проекти, які вони розробляють, частіше шкідливі, аніж корисні, для України). Зовсім небагато було інтелігентів – діяльних українських патріотів з державницьким мисленням. І, як прикрий факт, констатуємо наявність групи «штатних патріотів», які, очолюючи за завданням російських спецслужб патріотичні організації, зводили їхню діяльність нанівець і при цьому співпрацювали з владою.

Війна на Донбасі змусила ліберальних інтелігентів виїхати з окупованої Луганщини (бо їм там зараз морально некомфортно). Покинули рідний край і діяльні патріоти (бо їм там небезпечно). Агентура виконує завдання з центру – одних спрямувала на українську територію, інших залишила на окупованій. А «п'ята колона» переважно залишилась на місці (Валентина Ткаченко, Вікторія Суханцева, Володимир Ісаєв, Юрій Фесенко, Костянтин Дерев'яно, Валерій Філіппов, Костянтин Красильников, Лідія Лазор, Микола Євдокимов, Жанна Марфіна, Михайло Голубович, Валерій Мірошник, Леонард Свідовсков, Олександр Акентьев тощо) – творить ідеологію і виховує гідних громадян «молодой республікі».

У 2012 році Ініціативна група «Першого грудня», яка об'єднує провідних інтелектуалів українського суспільства, провела Національний круглий стіл «Місія інтелігенції та вільних людей України». Його учасники в пошуках шляхів подолання моральної деградації суспільства, його загрозливої для української державності автономізації пропонували інтелігенції «добровільно працювати для загального добра, любити і цінувати людину чесної і сміливої думки і дії» (Є Сверстюк); «вести загальнонаціональний діалог задля досягнення широкої суспільної згоди» (І. Дзюба); «створювати структури громадянського суспільства, а через них – битися за свободу слова» (Елла Лібанова); «не зраджувати одне одного, довіряти одне одному, грати за одними правилами, жертвувати заради спільного блага» (М. Маринович); «подивитися один одному у вічі і, взявшись за руки, відчутти себе громадянами України» (Б. Гудзяк); об'єднуватися не минулим, а майбутнім (А. Єрмолаєв); «зробити все, щоб усі громадяни України почували себе в своєму краї як в рідному домі» (М. Попович), «звернути увагу на духовні цінності й покласти їх в основу своїх дій» (Л. Гузар); а О. Палій порадив моральним авторитетам... іти в політичні списки партій.

Навряд чи були почуті колегами пропозиції наступних двох учасників, бо вони не вписувались у загальний ліберальний контекст круглого столу. Так, Владика Євстратій (Зоря) наголосив на потребі вироблення державної ідеології, і не на 5-10 років, а на далеку перспективу. А історик та етнополітолог Віталій Нахманович зауважив: «Доки в Україні не буде оновлено одну з існуючих ідеологій, чи не буде створена якась нова віра, яка надихне суспільство, згуртує навколо себе, ми нічого з мораллю зробити не зможемо. **Моральна криза не є причиною занепаду**

суспільства, вона є ознакою ідейного занепаду. Щоб його подолати, нам необхідне оновлення ідеологічного стрижня нашого суспільства».

Навряд чи інтелектуалам, зараженим бацилами лібералізму, а то й конформізму, до снаги бути творцями державної ідеології (поки що її неможливість закріплена у 15-й статті Конституції України).

На тему ідеології в Україні і мовного питання як ключового в ідеологічному сенсі, а також на тему «донбаської ідентичності» міркує той таки В. Нахманович: «Мы (він має на увазі єврейську національну громаду, до якої сам належить. – І. М.) обязаны четко заявить, что поддерживаем право любого народа самому строить свою жизнь на своей земле... Что касается вопроса о языке, то не надо воевать за русский или украинский язык. Ты живешь в стране украинцев – знай украинский язык и пользуйся им – вот и все. Не надо быть бóльшим украинцем, чем украинцы, надо просто уважать народ, на земле которого живешь. А взаимопонимание между евреями, украинцами и русскими в Донецке основывается на том, что все они на самом деле являются, в первую очередь, советскими людьми, а не представителями своих народов. Так что это не межнациональная толерантность, а союз манкуртов» [9]; «Мы (він має на увазі єврейську національну громаду, до якої сам належить. – І. М.) обязаны четко заявить, что поддерживаем право любого народа самому строить свою жизнь на своей земле... Что касается вопроса о языке, то не надо воевать за русский или украинский язык. Ты живешь в стране украинцев – знай украинский язык и пользуйся им – вот и все. Не надо быть бóльшим украинцем, чем украинцы, надо просто уважать народ, на земле которого живешь. А взаимопонимание между евреями, украинцами и русскими в Донецке основывается на том, что все они на самом деле являются, в

первую очередь, советскими людьми, а не представителями своих народов. Так что это не межнациональная толерантность, а союз манкуртов» [10].

Підсумовуючи, зауважимо: якби в Україні була своя державна ідеологія (як у всіх суміжних з нами країнах) як базис для формування загальноукраїнського, а не містечкового, патріотизму, то неможливі були б «сепаратизми» на кшталт такого, який ми сьогодні спостерігаємо на Донбасі. Й інтелігенти Донбасу застосовували свій інтелект на розбудову України, а не на її розкол.

ЛІТЕРАТУРА

1. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX століть: соціально-політичний портрет / Г. Касьянов. – К. : Либідь, 1993. – 176 с.
2. Потапенко Христина. Ave, Lingua! Мовний націоналізм та його роль у збереженні державності / Х. Потапенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://language-policy.info/2015/10/ave-lingua-movnyj-natsionalizm-ta-joho-rol-u-zberezhenni-derzhavnosti/>
3. Філософський словник соціальних термінів / [В. П. Андрущенко та ін.] ; за ред. В. П. Андрущенка. К. : Р.И.Ф. ; Харків, 2002. – 671 с.
4. Лой Анатолій. Зникаюча інтелігенція у трансформаціях сьогодення / А. Лой // Філософська думка. – 2014. – № 2. – С. 7-16.
5. Лосєв Ігор. Компроміс зі смертю? / І. Лосєв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Columns/50/57969>
6. Мейс Джеймс. Спадщина Голодомору: Україна як постгеноцидне суспільство / Дж. Мейс // День і вічність Джеймса Мейса / За заг. ред. Л. Івшиної. – К. : ЗАТ «Українська прес-група», 2005. – С. 61-65.
7. Ірина Магрицька. Біографія автора [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/author/22564.html>
8. Церковні псалми блатною музикою, або Донос на Тараса Шевченка в Московський патріархат [Текст] / Р. Міняйло, В. Сабадуха // Сучасність. – 2007. – № 10. – С. 88-102.

9. Нахманович Віталій. У євреїв є тільки одна місія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://maidan.org.ua/2015/12/vytalyj-nahmanovych-u-
evreev-est-tolko-odna-myssyya/](http://maidan.org.ua/2015/12/vytalyj-nahmanovych-u-evreev-est-tolko-odna-myssyya/)
10. Нахманович Віталій. Надо просто уважати народ, на землі якого живеш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hadashot.kiev.ua/content/nado-
prosto-uvazhat-narod-na-zemle-kotorogo-zhivesh](http://hadashot.kiev.ua/content/nado-prosto-uvazhat-narod-na-zemle-kotorogo-zhivesh)